
חברות בעלי מלאכה יהודים בפולין וליטא

Author(s): א.א. עקביא

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. תרצ"ז, (שניה, חוברת א) (תשרי תרצ"ז), pp. 70-89

Published by: [Historical Society of Israel/](http://www.jstor.org/stable/70048605)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70048605>

Accessed: 10/11/2011 17:26

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

חברות בעלי מלאכה יהודים בפולין וליטא

(חומר היסטורי)

תולדות הכלכלה של היהודים במזרח אירופה, כבמרפזים יהודיים אחרים, מבקשות עדיין את תקונן המדעי. אמנם פה ושם יש לציין כמה מחקרים חשובים המגיהים אור על תקופות ובעיות, אך חסרים עדיין גופי מקורות, יסוד נאמן ומוצק לחקירה. חומר עצום גנוז עדיין בכתבי־יד ואף החומר שבדפוס גם הוא חבוי עדיין בספרות הדורות ולא השתמשו בו עד עתה אלא מעט מזעיר. תולדות אגודות האומנים של ימי הבינים, שצמחו על אדמת פולין וליטא ורייסין במאות ה"ז וה"ח, המהוות, כמובן, רק אחת הבעיות של הכלכלה היהודית בארצות האלה, זכו בגלל אופיין הסוציאלי, ליתר התענינות מצד חוקרים וחובבים. אולם גם בשטח זה ה"סך־הכל" עודנו דל למדי: כמה מאמרים מסכמים⁽¹⁾, פריקים אחדים במונוגרפיות של קהלות⁽²⁾ ומספר מסוים של תעודות מתוך פנקסים ומקורות אחרים⁽³⁾. וזה הוא כל מה שנתפרסם לחקר תנועה מקצועית שהקיפה חברות למאות במשך תקופה של קרוב לשלש מאות שנה.

(1) יש לציין בעיקר: י. ווישניצר, די סטרוקטור פון יידישע צעכן אין פוילן, ליטע און ווייסרוסלאנד אין 17 טן און 18 טן יארהונדערט, "צייטשריפט" II—III (מינסק 1928), ע' 73—88 (נדפס גם בתרגום גרמני ב־Vierteljahrschrift für Social und Wirtschaftsgeschichte, 1929); י. סאסי, יידישע באלמעלאכעס און זייערע ארבעטער אין ליטע ווייסרוסלאנד און אוקריינע אין 18 טן יארהונדערט, "צייטשריפט" IV (מינסק 1930), ע' 1—29; P. Kramerówna, Żydowskie cechy rzemieślnicze w dawnej Polsce, Miesięcznik Żydowski, 1932, ע' 259—298; ש. ראמבאך, די יידישע באלמעלאכעס אין רוסלאנד אין דער ערשטער העלפט פון 19 טן יארהונדערט, צייטשריפט" I (מינסק 1926), ע' 25—31.

(2) בלבן בספריו הידועים על קראקא, לובלין, שוורבסער על פשמיש, ל. לויין על ליסא.

(3) ביבליוגרפיה מפורטת יש למצוא במאמרים שנמנו בהערה I לעיל. נוספו: ס. קאן, יידישע צעכן אין ווילנע אנהייב 19 טן יארהונדערט, שריפטן פאר עקאנאמיק און סטאטיסטיק I, ע' 89—91; ב. מאנדעלסברג, לובלינער יידישע האנטווערקער און די שטאט צעכן, יונגער היסטאריקער II, 66—54, חלק פולני: 34—31; ע. רינגעלבלום, דער פנקס פון דער פלאצקער חברה חייטים, עקאנאמישע שריפטן II, 31—20; י. גארדנר, ספר התקנות של החברה של פועלי צדק, יובילעאום בוך לכבוד דעם 40 יאהריגען עקזיסטענץ פונם טשארטקאווער שפירא פאריין, ניו־יורק 1932, ע' 57—66 (השוה שם גם ע' 77—71); י. היילפרין, [מפנקס ה"חבורה" של בעלי מלאכה בלובמלא, ידיעות ארכיון ומוזיאון של תנועת העבודה, חוב' ב' (תל־אביב תרצ"ח), ע' 13—9.

יש, אגב, להעיר שחומר לא מועט נמצא גם בספרות ההיסטורית הפולנית (תולדות הערים, תולדות החברות) ועד היום כמעט שלא השתמשו בו.

הדברים להלן אינם באים להוסיף עוד דבריי־סיכום על אלה שכבר נכתבו על יסוד החומר המועט שישנו בידינו, אלא לפרסם אילו תעודות וידיעות חדשות לסיכום שלעתיד לבוא. תנאיה החמריים של ההיסטוריוגרפיה העברית אינם מאפשרים פרסום ספרי־תעודות בשלמותם ואף לא כל התעודות ראויות לכך. אשתדל לתת בזה מעין היסטוריות מקומיות, חברה חברה ותולדותיה, בעיקר על יסוד פנקס החברה או פנקס הקהל, אגב פרסום החשוב שבחומר ומיצוי כל הידיעות החשובות שאפשר להוציא ממנו אם במישרים ואם בעקיפים.

ניתנים כאן דברים לתולדות חברות בעלי מלאכה יהודים בערים: ביאליסטוק, טיקטין, זבודובה, אשר פנקסיהן הגיעו לידי במקורם או בהעתקה בתיסמך⁽⁴⁾.

א. ביאליסטוק

ראשיתה של העיר ביאליסטוק וגם של ישובה היהודי קשורה בשמו של אחד מגדולי עם פולין במאה ה"ח — הדוכס יאן קלמנס ברניצקי. הוא היה בעל העיר ומיסדה, וכלל האצילים והפריצים קבל ברצון את המתישבים היהודים, שבאו לעסוק במסחר ומלאכה *ad usum nobilitatis* בקבוצה של פקודות והוראות של הדוכס והקומיסרים שלו לתושבי העיר הנוצרים והיהודים, שנשתמרה בכתב יד בבית הספרים האוניברסיטאי בוילנה⁽⁵⁾ נמצאות תעודות אחדות המפיצות אור גם על מצבו של בעל המלאכה היהודי. בשנת 1759 נתארגנה החברה הראשונה של בעלי מלאכה בביאליסטוק, בפברואר 1769 חברה שניה ובה בשנה גם שלישית ורביעית. הדוכס מלא את בקשת בעלי המלאכה וקבע את זקנות החברות כמתכונת הסדרים שנקבעו בערי הכתר, „הלא הן קראקא, ורשה, פוזנא, לבוב, לובלין, ו„בטיקטין נחלת־הירושה שלנו“, אך שלא כנהוג בערי הכתר הגן על בעל המלאכה היהודי והגדיר בסעיף מיוחד את זכותו לעבודה:

15-to. Garnący się wszelaki rzemieślnik do miasta ma być uczyćwie przyięty y zadney od nikogo nie powinien mieć prepedycyi. Żydzi nawet takowymi rzemiosłami, iako wyżej wyrażone, bawiący się do cechu należeć mają y w niczym przeciwni bydz nie powinni, oprócz co należy do posługi kościelney, stroff iednak woskowy kiedy zasłuży do cechu ma oddać 6).

(4) תודתי נתונה בזה לידידי מרשהדין, שהואיל להעתיק עבורי את פנקס החברה בביאליסטוק, וכן להנהלת בית הספרים הלאומי בירושלים ולועד הקהלה בטיקטין — על רשות השימוש בפנקסים שברשותם.

(5) נדפסה כנספח בקובץ Виленской публичной (וילנה 1903), ע' 113—123. *библиотеки* כרך IV, שם, ע' 119.

(תרגום: סעיף 15. כל בעל מלאכה חבא אל העיר יש לקבלו באופן הוגן ללא הפרעה כל שהיא משום איש. אפילו היהודים העוסקים במלאכות אלה, שנזכרו לעיל, צריכים להיות נמנים על החברה ואין להם להתנגד לשום דבר, מלבד במה שנוגע לשרות הכנסיה. אכן עליו [על היהודי] לתת קנס של שעה לחברה אם ימצא חייב בכך).

ברשימת בעלי המלאכות השונות, שנמנו על החברות הנ"ל, אנו מוצאים מלבד המלאכות המצויות בכל מקום של ישוב גם בעלי מקצוע רבים בעבודות עור, מחט, עץ, ברזל, זהב (צורפים), אבן ועוד. מה היה חלקם של היהודים בכל החברות והמלאכות האלה? ההסתפקן בשייכות לחברה הכללית או הניסו גם ליחד חברה לעצמם? כל השאלות האלה וכיוצא בהן נשארות, במה שנוגע למאה ה"ח, בלי תשובה, מחוסר מקורות.

חברת חייטים

חברה מיוחדת של בעלי מלאכה יהודים אנו מוצאים לפי הידיעות שבידינו, אך במאה ה"ט, וזו — במקצוע המחט. אין אנו יודעים בדיוק אימתי נוסדה החברה, היות והפנקס הראשון של החברה אבד, אולם באמצע המאה ה"ט, כשיסדרו את הפנקס החדש, היתה כבר החברה מבוססת במדה ידועה, בעלת בית-תפלה משלה (באגף של בית הכנסת הגדול) ורכוש מסוים של כלי-קודש וספרים, בעלת מסורת ו"תקנות ישנות אשר היו מימי קדם". לפי זה יש להקדים את זמן הוסדה לכל הפחות לכמה עשרות שנים.

בשנת תר"ט (1849) אירע מאורע חשוב בחיי החברה. „אלופי החברה חייטים" כתבו ספר תורה „לכבוד המקום ולכבוד התורה ולכבוד הבהכ"נ שלנו". כטוב לבם רצו, כנראה, לרשום את המאורע לזכרון בפנקס „להורות לדורות... אשר בעז"ה אנחנו דבוקים באלקים חיים ואחוזים בעץ החיים, חיים של תורה, של יראת שמים, חיים של שלום באגודה אחת" והנה „חפשינו איה איפא [איפה] הפנקס של החברה שלנו, הן הם עמודי התווך אשר כל חברה נשען עליהם, על תקנות הישנות אשר היו מימי קדם — והנה נאבד הפנקס ההוא ואיננו". מאורע זה נתן דחיפה לסדר פנקס חדש, לתקן „תקנות חדשות כפי הזמן", באישור הרב ובית דינו, ולשקוד מעתה יותר על בטויי חיי החברה בתוכו. הלא כה דבריהם:

„אי לזאת קמנו ונתעודד אנחנו הח"מ אלופי החברא וכל האסיפה רבא שלנו לעשות פנקס חדש ולתקן תקנות חדשות כפי הזמן ועת לכל חפץ, לחזק את בדק הבית הכנסת שלנו, אשר אולת ידה ומטה ונתמוטטה זה כמה שנים, ולפקח ולעיין בצרכי החברה שלנו עפי' הדרך הישר והטוב בעיני אלקים ואדם ובפרט על עסק הלימוד התורה מדי יום ביום חוק קבוע ולא יעבור ועל כל הספרים הנמצאים בביהכ"נ שלנו ועל הספרים

אשר יעזרנו השי"ת להוסיף עליהם כהנה וכהנה ועל הס"ת הנמצאים בה ועל כל התכשיטי היינו העטרות והטסין והידיים וכל הכסף אשר נמצאו בה ואשר עוד יעזרנו השי"ת להוסיף עוד עליהם כפי רצונו ית' ועל כלי הנחושת קלל הנמצאים בה ואשר עוד יתוספו עליהם בעז"ה ועל כל הוצאות והכנסות של הבהכ"נ שלנו. על הכל נסכמנו כולנו באסיפה רבה ובאגודה אחת לעשות פנקס מחדש כדרך כל החבורות המתאספים יחד בחבורה אחת דלא להשטאה ודלא להקנאה מן התקנות אשר יחוקקו בעז"ה בפנקס הלז וכל מי שיבוא לערער או לבטל אחת מן התקנות אשר יורשמו כאן ידו על התחתונה כחרס הנשבר שאין בו ממש ויוקנס עפ"י אלוף הראשים דחברה בעלי דעות למען יתווך השלום בין איש לרעהו ובין אדם לחברו ושר השלום ישים עלינו ב'ר"כ'ה ו'ש'ל'ים' לפ"ק.

וכה נשמרו והגיעו לידינו, בעברית פשוטה וחיונית,⁷ בטוי ועדות לתולדות חברת החייטים בביאליסטוק במשך חמשים-שנים שנה, השנים האחרונות לקיומה ולקיומן של הרבה חברות כיוצא בה.

בשנת 1807 עברה ביאליסטוק לידי רוסיה. עוד בשנת 1804 קבע מיניסטריין הפנים שגם ליהודים מותר להיות חברים בחברות העירוניות. „אם זה לא יהיה בניגוד לזכויות שניתנו במיוחד לערים מסוימות“. תקנה זו חודשה והורחבה גם בשנות 1835 ו-1852. בהרבה מקומות היתה תקנה זו של מיניסטריין הפנים הלכה שאין מורים כן, ובעלי המלאכה הנוצרים לא קבלו את היהודים לתוך חברותיהם. יש שנוסדו למענם חברות מיוחדות („של לא-אומנים“).⁸ כפי שאפשר לראות מתקנות-היסוד של החברה המחודשת בביאליסטוק משנת תר"ט היו בה גם חברה וגם „צעד“⁹ וכמה סעיפים דנים בפרשת היחסים ביניהם. ניתן את דברי התקנות בלשונן:

י"ג. אחרי אשר ראו ראינו כי בעוה"ר עבדים משלו בנו פורץ אין מידם ואם יהי' אלו התכשיטין [של בית הכנסת] מונחים תחת ידי הצעח מיסטרס¹⁰ כמו שהי' מקודם אנו יראים מאוד לנפשותינו, פן יבזו זרים חילינו ויגיענו ח"ו להבל ולריק וכוחנו לנכרים ר"ל [רחמנא לצלן]. ע"כ [על כן] הסכימו כעת כל אנשי החברה שלנו כאשר נרשם בגליון לבדו¹⁰ כל החתומים לבל יהי' מונחים תחת ידם של הצעח"ם [הצעח מייסטערס] הנ"ל רק תחת ידי הנאמנים הנ"ל ולא יתערב לגשת אל הקדש ר"ל [רחמנא לצלן]. וחתיכא דאסורא על הנאמנים שאין להם רשות למסור לשום אדם רק להם לבדם להביאם ולהצניעם כנ"ל.

⁷ כל הפנקס כתוב עברית ועל חיוניות הלשון, על אף השגיאות המרובות בדקדוק ובכתיב, תעדינה הדוגמאות הנתונות כאן.

⁸ B. O. Леванда, Полный хронологический сборник законов и положений No. 59, 304, 669. касающихся евреевъ, С.-Петербург 1874. די יידישע באלמעלאכעס אין דער ערשטער העלפט פון 19טן יארהונדערט, „צייטשריפט“ I, 31—25.

⁹ כך נקראת אגודת-אומנים בפולנית (cech) ורוסית (Цех). במקורות העבריים מציניים עפ"י רוב בשם זה את אגודת-האומנים הנוצרית או הכללית בניגוד לחברה היהודית.

¹⁰ מפולנית Cechmistrz, ראש הצעך.

¹¹ הגליון לא נשתמר.

י"ד. הצעת מיסטרס המה יהיו ממונים על עניני החברה כפי תיקון הפקודה¹¹) ולקנוס ולדון את כל מי שיעשה איזה עול וחמס או השגת גבול ולהכניס את כל מי שירצה להכניס א"ע [את עצמו] אל תוך הצעך. ואף גם זאת לא עפ"י דעתם לבד כ"א עפ"י צרופי רוב דעות של המנויים ומי שהיו, כידוע בכל החברות. ובעניני ביהכ"נ וס"ת ותכשיטין וכלי הקודש הם שוין ודומין כאחד מאתנו לד"ש [לדברים שבקדושה].

ט"ו. וכל מי שירצה להכניס את עצמו אל תוך הצעך אין לו רשות כ"א שיתקבל תחלה לתוך החבורה שלנו לתוך הפנקס הלז לאשר ולקיים את דברי התקנות האלה ככל הכתוב כאן ואח"כ יש לו רשות להתקבל לתוך הצעך הנ"ל¹²).

כ"ח. עוד זאת עשה בהסכם כולנו שהנאמנים אשר יומטרו לידם הכלי קודש הנ"ל אין להם רשות להעמיד עצמם להיות בין הקאנטאדאטין¹³) ובין הגאלקעס¹⁴) על צעך מיסטער. גם על המשגיחים מוטל כן וכ"ז חתיכא דאסורא כחומר כל האיסורין [ואין] כאן שום הוראת היתר בעולם ובלי שום ערמה ומרמה כלל.

בנוגע לתקנות אחדות מן הנתונות לעיל, יש לנו ידיעות בפנקס, שקוימו ונאשרו גם בשנים הבאות, אם גם בשנויים ידועים. בשנת תרי"ז החליטו אלופי החברה לכתוב ספר תורה נוסף בשביל בית הכנסת שלהם והטילו על כמה אנשים לטפל בדבר. אך עד מהרה מצאו בפנקס בתוך התקנות, שאין רשות „לעשות שום התמנות אנשים שהם צעך מייסטער שיהי' ממונים על שום התמנות בביהכ"נ שלנו" ומפני שהיו ביניהם אנשים ממונים בצעך, ע"כ „עלה בהסכם כל החבורה רובם ככולם" לבטל את המינוי הקודם ולמנות אנשים אחרים. (דף 15 ע"א) בשנת תרי"ט תוקנו עוד שתי תקנות בנוגע לפרשת היחסים עם הצעך ואף הן ברוח התקנות הקודמות:

בהתאספות אנחנו מנויים דח' חייטים ובצירוף רוב החבורה לעשות תקנה ישרה היינו באם שיבא אחד וירצה להתחבר בחבורתנו וירצה לכתוב א"ע [את עצמו] בהצעך שלנו לעסוק במלאכה כאחד הבעלי מלאכות שלנו, אזי אין אנחנו רשאים להכניס אותו בהצעך עד שיהי' לפחות סך שלשה אנשים מחבורתנו ומה שיתן האיש הלז להצעך מחוייבים הצעך מאייסטערס ליתן השליש מהמעות הנ"ל על בית הכנסת שלנו וחד"א [וחתיכא דאסורא] על הצעך מאייסטערס לשנות מזה ונעשה זאת באלה ובשבועה שלא לשנות מזה אף כקוצו ש"י

(11) הפקודה לא נמצאה. פרופ. מושצ'יצקי, כותב תולדותיה של ביאליסטוק, (Bialystok, Zarys historyczny 1933) אינו מוכיר בכלל שום אגודות אומנים בעיר בתקופה זו, לא של יהודים ולא של לא-יהודים.

(12) תקנה כזאת נמצאת גם בתקנות החברה פועלי צדק (חייטים) בשורטקוב משנת חקמ"א. (יובילעאום בוך... פונם טשארטקאווער שפירא פאראיין, ע' 57).

(13) מועמדים.

(14) מרוסית Галки, כדורים. ברוסיה היו מעמידים קלפיות לכל מועמד והבוחרים היו זורקים לתוכן כדורים, לבנים-בעד, ושחורים-נגד.

[של יוד] וכל הצעך מאייסטרס שישנה מזה הוא פסול לעדות ולשבועה כדין העובר על השבועה.

ולזה נעשה באלה ובשבועה שאין אחד מהצעך מייסטערס רשאי להיות כבאי בהכ"נ שלנו וקבלו זאת כל החבורה באלה ובשבועה ולראי' באו הנקובים עצמם עה"ח יום ד' י"ב מרחשוון תרי"ט לב"ע [לבריאט עולם] ¹⁵.

מתוך התקנות שנעתקו לעיל אנו למדים כמה דברים. מלבד חברת החייטים בעלת הפנקס היה, כאמור, גם צעך ובראשו עמדו, כנהוג, צעכמייסטערס. בפנקס נזכרים הצעכמייסטערס כיהודים ומכאן שגם הצעך היה לכל הפחות ברובו יהודי, היות ובחברות הכלליות לא ניתנה ליהודים הזכות להבחר לראש (Голова) ¹⁶ נראה, שכל מסגרת הצעך כפויה היתה על בעלי המלאכה היהודים מבחוץ וייסודו פגע במדה ידועה בחיי החברה הישנה, משום שהפעולה הכלכלית המקצועית עברה לידי הצעך, אשר לו הכח והשלטון („כפי תקון הפקודה“). מכאן גם הבקורת על מייצגיו („עבדים משלו בנר“) אף על פי שחברי הצעך (היהודים) וגם ראשי הצעך היו חברים (ולפעמים גם גבאים) בחברה הישנה ¹⁶ א. מגמת התקנות היתה: א. לשקוד על קיומה של החברה (ולפיכך גם לא לקבל חברים חדשים לצעך עד שלא יכנסו לחברה) ¹⁶ ב. לשמור על האבטונומיה של החברה ביחס לצעך לכל הפחות בעניני בית הכנסת (הגבלות למינוי צעכמייסטערס לגבאים בבית הכנסת ולבסוף גם איסור „להיות בבאי בית הכנסת“) ג. להשפיע על הרכבו ופעולתו של הצעך (לא לקבל חברים לצעך בלי המלצה של ג' חברי החברה, לקבוע את סמכות הצעכמייסטער בדינים וקנסות).

ראוי לציין, שאמנם לפעמים עלה בידי אלופי החברה להוציא גם מן הצעך סכומים מסוימים לצרכי בית הכנסת שלהם. בשנת תרל"ח „נעשה תקנה חדשה... אם לא יהי' סיפק להצטרפות הקהש"ט [הקהל שטיבל] ¹⁷ אזי מחויבים המשגיחים לראות ליתן מהצעך כדי הסיפק" (דף 21 ע"ב) ואמנם בשנת תרמ"א „טרחו הצעך מייסטערס דמענסקע ¹⁸... וקנו זוג לייכטערס פלאטייענע ¹⁹ מדמי צעך ונתנו לקהל שטיבל דחברה חייטים דפה ביאליסטאק" (דף 16 ע"א).

¹⁵ 39 חתימות. השוה עוד לחלן עמ' 1079 [10] על התרכב המספרי של החברה.

¹⁶ אמנם התקנה היא משנת 1852 (Леванда, Хронол. сборн. зак. о евр. № 669) אך יש להניח שגם קודם נהגו כן.

¹⁶ לפי פ. פרידמן *Dzieje Żydów w Łodzi* (לודז 1935), עמ' 190-192, נוסדה גם בלודז בשנות הארבעים חברת חייטים יהודים „חשאיית“, שפעלה מחוץ לחברה הכללית. השלטונות גילו אותה עד מהרה ולאחר חקירות ממושכות פיזרוה. השוה גם מאמרו ב- *Jewish Studies in Memory of G. A. Kohut* ניו יורק 1935, עמ' 191.

¹⁶ אותה תקנה גם בלודז. השוה פרידמן, שם.

¹⁷ בית הקהל, כך נקרא בית-התפלה של החברה באגף בית הכנסת הגדול, כנראה, משום שמשם קודם לישיבות הקהל.

¹⁸ *Męskie* היינו של גברים. מכאן שהיה צעך אחד לחייטים של בגדי גברים ושני—לבגדי נשים.

¹⁹ פמוטים של פלטינה.

נראה, אגב שגם לאחר ייסודו של הצעך לא נשמט כליל מידי החברה הפקוח על החיים המקצועיים של חבריה. בכל אופן גם החברה בעצמה חוסיפה לטפל בענינים אלה. בין התקנות משנת תר"ט שהן, כאמור, תקנות היסוד של החברה המיוחדת, אנו מוצאים שלש הדנות בסידור החיים המקצועיים. כמו בכל החברות, כן גם בחברה שלנו, שאלת השאלות היא בטול ההתחרות בין החברים הן בנוגע לפועל השכיר ("י"ח... שלא להסיג גבול היינו שבאם יקח איזה בע"מ פועל אל תוך ביתו להושיבו על שולחנו למלאכתו לא ילך אחר להסיתו ולהדיחו ולהוסיף לו על שכירותו או לדבר סרה על הבעה"ב הראשון בשפת חלקות וכדומה") והן בנוגע ללקוחות ("י"ט. או אם יש לו לאיזה בע"מ בע"ב [בעל בית] קבוע אשר עושה תדיר אצלו לא ילך חבירו אל הבעה"ב ההוא לזלזל המקח או לדבר עליו סרה ח"ו או כיוצא בזה באופן אחר ומכל שכן אם כבר התחיל הבעל מלאכה באיזה מלאכה לא יבוא חבירו להדיחו כנ"ל. לבד מאיסור תורה כנ"ל הוספנו עוד באזהרה ופגיון" [פורץ גדר ינשכנו נחש]). תקנה אחרת שוקדת במיוחד על שמירת האופי המקצועי של החברה: "עוד זאת הוספנו באזהרה שאין רשות לשום א' מן הבע"מ שלנו לעשות שותפות עם איזה פועל אשר הוא עדיין לא נכנס בהחברה הנ"ל ולא בהצעך הנ"ל". תקנה אחרונה זו נשנית גם לאחר עשר שנים, בשנת תר"ט. אלופי החברה נוכחו בש. ז. ש"כמה אנשים מבע"מ שלנו לא שמרו את התקנה ומחמת זה נהרס יסוד החבורה שלנו וע"י זה נתקלקל החבירא שלנו בכמה ענינים אשר אין אנו יכולים להעלות על הכתב". האלופים מחדשים ומקיימים את התקנה הישנה באלה ובשברועה ו"כל מי שיעבור על התקנה ויעשה שותפות עם איזה פועל בלתי ידיעת הגבאים והצא"מ הרי זה בכלל ופורץ גדר וכו'. לבד זה יוקנס בכל אשר נוכל לעשות". חתומים 23 איש.

מלבד הפעולה המקצועית דאגה החברה גם לעזרה הדדית. כמה תקנות

משנת תר"ט מקדשות לעזרת החבר בחליו, בעניו, ולעשיית חסד אתו במותו.

א"ך ט"ב לישראל וחסד ירדפנו כל ימי בית חיינו והחכם עיניו בראשו ומה יחי' באחריתו אם ח"ו יעדר א' מאנשי החבורה ר"ל, אזי מחויבים המשיגים והגבאים לשלוח מניין מאנשי החבורה לומר תהלים בביתו מעת יציאת נשמתו עד שעת הוצאה מביתו ואח"כ מחויבים לילך לכל הפחות שנים עשר אנשים בכל יום ויום עד כלות שלושים להתפלל שם במקום מנוחתו ויציאת נשמתו ר"ל.

ב"ך יברך ישראל לאמור ישימך וכו'. אבל באם שיחי' הנעדר הנ"ל חשוכי בנים ואין לו מי שיאמר קדיש אחריו מה טוב. ובאם שיחי' הנפטר ח"ו איש עני ואביון ואין ידו משגת לשכור קדיש אזי מוטל על הלומד תורה בריבים שיאמר קדיש אחר הלימוד עבור נשמת הנפטר ז"ע. ובאם שלא יוכל איזה איש אשר יפול עליו הגורל לילך להתפלל בעצמו אזי ישכור אחר במקומו.

ט' ו' ב' ו' וחסדו לא תשכח לנצח אם המצא תמצא איזה אדם שילך ללמוד שם בין מנחה למעריב כל משך ימי שלשים הנ"ל ולומר קדיש אחר חלימוד עבור נשמתו, זהו גמ"ח של אמת ושכרו יהי' אורך ימים וחיים מן השמים גם להזכיר נשמתו כמנהג ב"י [בית ישראל] עד ביאת הגואל.

ד"ך אל ישכב נכלם, אם ח"ו יסול למשכב א' מן אנשי החבורה, החיוב מוטל על המשגיחים והנאמנים לילך לביתו ולבקר בחליו ר"ל. ואם איש עני ואביון הוא להשיג עליו כפי הצטרפותו ולג' לא לו את ספקו עד עת יחננו השי"ת ויקימנו וירפאנו.

כ"ה תברכו את ב"י וכו', אם ח"ו המוטל התמוטטה ידו של א' מאנשי החבורה אשר אין ידו משגת ח"ו לאכול לשבעה ומכל שכן לכסות את בשרו בכסות נקי', אזי ג"כ מוטל על המשגיחים והנאמנים לעזור את לבם לפקח ולעיין עליו ולמלא את ידו די מחסורו אשר יחסר לו והשי"ת ימלא ידינו וברכותיו. תקנות כיצא באלה היו בודאי מצויות גם אצל חברות אחרות של בעלי מלאכה יהודים, — כמו שהיה בחברות הלא יהודיות — ותמוה הדבר שעד היום לא נזכרו ולא נתפרסמו, עד כמה שידעתי מגעת, שום תקנות מסוג זה.

חברות בעלי המלאכה הכלליות לא עסקו כידוע, רק בענינים מקצועיים וסוציאליים בלבד אלא דאגו כמורכב לסיפוק הצרכים הדתיים-תרבותיים של חבריהם, וכה היה גם בחברות היהודיות. צרכי החברה היהודית היו: בית כנסת מיוחד לחבריה, למוד התורה ושמירת המצוות. התקנות שלנו משנת תר"ט מחייבות כל חבר ליתן וואצער⁽²⁰⁾ מדי שבוע בשבוע לא פחות מן שני גדולים על הצטרפות הבה"כ שלנו, "והואצער הנ"ל יהיה על תשלומין על דמי השכירות להמגיד תורה בבה"כ שלנו מדי יום ביום." (א²⁰) (והשכירות יהי' על פי הכתב אשר יותר לו מכל החברה ואם הואצער לא יספיק יוסיפו לו ממקום אחר) (ב²⁰) יש למנות — לפי התקנות — משגיחים שיגבו את ה"וואצער", יפקחו "על צרכי ביה"כ" וישגיחו "על כל הספרים והחפצים" הנמצאים בו. תקנות נגד שעטנז המצויות בפנקסים רבים של חברות חייטים, לא מצאתי בפנקס הזה, אולי משום שלא היו חשודים על עבירה זו. לעומת זה מאיים הפנקס בענשים "אם המצא ימצא איזה מאנשי בע"מ אשר יבזה את המועדות ויעשה מלאכה בחוה"מ".

(20) מס שבועי.

(א²⁰) בחברת החייטים בלוצק היה השעור רק בשבתות וימים טובים. עי' מאסף תרס"ב, עמ' 286.

אשר למקומות אחרים לא נתפרסמו, לפי שעה, שום ידיעות.

(ב²⁰) בענין זה נשתמרה לנו אגב עוד תעודה—לפי מקומה משנת תר"ד—והיא: "ר' מרדכי במ' אברהם התחייב א"ע לגבות הוואצער מדי שבוע בשבוע לסלק להרב המגיד דפה סך שמנה זהובים

וכל הכול חסות יהי' שייך על הקאל [1] שטיבל ואין הגבאים ליקח שום הכנסה רק הכל יהי' שייך לגביית ר' מרדכי והרב המגיד יהי' רואי חשבון מכל הכנסות" (דף 12).

אלופי החברה טפלו בחבה מיוחדת בבית הכנסת הקטן שלהם וברכוש החברה: ספרי תורה, כלי קודש וספרים והשתדלו לשמור עליהם ולהוסיף עליהם כהנה וכהנה. יש שמכרו ספרים וכלים ישנים על מנת לקנות חדשים וטובים מהם,⁽²¹⁾ יש שסידרו הגרלות על ספרים וכלים והזוכה היה מנדבם לבית הכנסת.⁽²²⁾ יש שבעלי המלאכה עשו „עסק” והצליחו לקבל חפצים וספרים גם מלא-חברים על מנת שייחד להם מקום בבית הכנסת⁽²³⁾ או „בתנאי שיתנהגו עמהם אחרי אריכות ימיהם כאחד מאתנו היינו להתפלל ד' שבועות בביתם בקר וערב ולהזכיר נשמתו בכל שבת ושבת.”⁽²⁴⁾ נשתמרו לנו בפנקס שתי רשימות של החפצים והספרים שבבית הכנסת⁽²⁵⁾, ננסה לצרף את הרשימות, להשמיט את הכפולים, ולתת בזה רשימה אחידה של ספרית החברה חייטים בשנות תרכ”ז-תרכ”ט בערך. „קטלוג” ראשון זה של ספרית חזרת בעלי מלאכה אפשר יש בו כדי להאיר במדת-מה את המצב התרבותי של בעלי המלאכה היהודים בימים ההם. הידיעות הנתונות כאן הן מתוך הפנקס גופו ובבלשונו ורק ליקוטן וסידורן נעשו על ידי.

אלה שמות הספרים הנמצאים בח' חייטים:

שני ספרי תורות ישנות ואחת ס”ת החדשה ידוע לכל אנשי חבורתנו, עוד ס”ת חדש שנכתב בשנת כת”ר.

12 מדרשים שלמים בכרך [!] אחד [?]

מדרשים שני חלקים ד' וילנה עם אשד הנחלים

מדרש ד' אמשטרדם

- (21) בשנת תרי”ז נמכר ספר תורה „בכדי שנוכל לכתוב ספר חדשה” (דף 13), בשנת תרכ”ט-איינגלייכטער קטן שברי כלי וקנו עבור זה א' לאנפ (דף 10).
- (22) בשנת תרי”ז-חומשים של הגאון מוילנה (דף 13), בשנת תר”מ-שעון (דף 16).
- (23) עשרה אנשים שהכניסו ס”ת לביהכ”ג שלהם, התעודה מחוסרת תאריך (דף 7).
- (24) נשתמרו בפנקס 7 תעודות כאלה משנות תרכ”א, תרכ”ג, תרכ”ד, תרמ”א, תרנ”א. יש שהמנדבים היו זוגות או נשים.

(25) רשימה אחת משנת תרכ”ז רק של ספרים, השניה של ספרים וחפצים ביחד, מחוסרת תאריך ועל פי הוספה משנת תרכ”ט יש לראות שנתחברה קצת לפני כן. רכוש החברה בחפצים היה אז לפיה בדלקמן: „עטרה גדולה של כסף, ששה טטין של כסף, שלשה ידיים ישנים של כסף; שני עטרות קטנות הנלבשות על גבי עץ החיים, עוד טס אחת גדולה של כסף ובתוכה רשומים על תשעה טטים דקים כל שבתות ויו”ט תחת השתי דלתות ושלשלת של כסף קטנה ואחת שלשלת ארוכה; כל מיני שאר מתכות ויד אחת של כסף מווקע חדש חידוד; ד' פרוכות אח' של גילדין גישטיק בלאהע [רקמת זהב כחולה] ואחד לכן לימים נוראים ואחד ירוק עם עטרות מסובב כולו ואחד של גילדין גישטיק ישן. שני מטפחות אחד של גילדין גישטיק ואחת מראה לכן ליו”ג [לימים נוראים?]; שבעה היינג לייכטער (פמוטים תלויים) חמשה סטאיינצע לייכטער [פמוטים עומדים] גדולים, שנים קטנים חדשים ושנים ישנים; טס של נחושת קלל, עוד מנורה של ציורים קטנים מצויר בו שם ה' ב”ה. מנורה ג”כ ד”י [ויטא-אותו דבר] ובה שמונה קנוידל [פתילים]; עשרה שעשע סביב החלונות, כיור ד”י, אבן השעות עם התיבה. שלו פושקע ד”י, מטפחת השולחנות, א' קאברעץ [מפה] על השלחן הגדול ד”י ירוקה, ד”י אדומה, ד”י של משי, עוד נתוסף... א' לייכטער עם ששה קנים... עוד נתוסף שני לייכטער סטאיינצע של נחושת קלל; עוד נתוסף שני לייכטער סטאיינצע של נחושת קלל של שש קנים; עוד נתוסף שני לייכטער מכסף חדש.”

מדרש ישן
 ג' זין מדרשים קטנים
 ג' זין מדרשים גדולים
 עין יעקב גדול דפוס אמשטרדם
 עין יעקב ד' סלאוויטא
 שני חלקי האלשיך אחד על התורה ואחד על חמש מגילות
 שלשה חלקים עשרים וארבעה ושנים ד' דיהרנספורט
 ששה חלקים עשרים וארבעה, ד' ווילנא והוראדנא עם מצודות
 מקראות גדולות ד' כרכים
 חומשים של הגאון מווילנא
 חומשים 2 ווילנא
 חומשים עוד 10 זאץ
 ששה חומשים שלמים
 שני זאץ חו"ה [חובות הלבבות] ד' כרכים ביחד.

מענין, אין ברשימה אף מסכת אחת של גמרא, אף ספר אחד של משניות. כל מזונם הרוחני של בעלי המלאכה היה, לפיה, רק ספרי אגדה ומוסר וחומש. מבחינת מצבם התרבותי של בעלי המלאכה היהודים ובעיקר מבחינת הרכבן המספרי של חברותיהם יש ענין מיוחד גם בחתימות החברים בשולי התקנות. תקנות חשובות נתקבלו ונחתמו על פי רוב בהסכמת החברה כולה או רובה וכל הנוכחים באו על החתום. כמובן, שלא כל החברים ידעו כתוב וחלק חתם במסירת קולמוס,²⁵ וכך אנו מקבלים מספרים קרובים לאמת הן על המספר הכללי של החברים בחברה והן על מספר חבריה שלא ידעו כתוב. התקנות משנת תר"ט, שכבר נזכרו לא פעם, נחתמו ונאשרו ע"י הרב ובית דינו, לפיכך, כנראה לא חתמו עליהן לא האלופים ולא כל שכן החברים. מלבד אלה נשתמרו בפנקס רק 2 תקנות חתומות ברוב החברים, כדלקמן:

השנה	הרכב האספה	המספר הכללי של החתומים	חותמים במס"ק	חותמים בשגיאות
תרי"ט ²⁶	מנויים... בצירוף רוב החבורא	39	[1]	9
תר"ל ²⁷	בהתאסף יחד אנחנו ח"ק	29	2	7 ²⁸

²⁵ א) בר"ת: "במ"ק, במס"ק". מכאן, אגב, גם בידיש הכנוי "באָמאַק, באמסאק" למי שאינו יודע כתוב. ש. ראבינאוויטש, וועגן אייניקע סעמיטיזמען אין יידיש, צייטשריפט II—III, 893.
²⁶ את גוף התקנה ראה לעיל עמ' 76[7].
²⁷ העברה מן החברה לשלש שנים בגלל הפרת המשמעת (פנקס דף 21 ע"א) ראה להלן עמ' 81[12].
²⁸ כמה שגיאות לדוגמה: מרדחה (מרדכי), ריבן (ראובן), אבאדיה, נסון (נתן), ליוהר (ליווער, אליעזר).

כאמור, אין לראות את המספרים האלה שלמים ומדויקים, הם רק „רוב החבורא“ ולא כולה, וכדי לקבוע את מספרם המלא של חברי החברה יש להוסיף מעט על המספרים האלה עפ"י אומדנה. גם מספר החברים שלא ידעו כתוב היה גדול מכפי הרשום לעיל²⁹). יש שבעלי המלאכה שלנו שחתמו עבור חבריהם שכחו להוסיף את הבמס"ק ושכחה זו נראית לי שכיחה למדי, ויש להביאה בחשבון. גם במקור שלפנינו מצאנו יהודי החותם בשנת תר"ל במס"ק ובשנת תרי"ט בלעדו (נתון כאן בשנת תרי"ט בסוגריים). אולם למרות אי הדיוקים האלה חבל שלא השתמשו עד היום לגמרי בחתימות כחומר מספרי היות ואין לנו כמעט שום מספרים על חברות בעלי המלאכה היהודים והמספרים האחדים שישנם ממקורות אחרים אף הם אינם מדויקים למדי³⁰). אכן בפנקס שלנו יש עוד חומר מספרי: רשימה של חברי החברה המונה 357 חבר ומכילה, כפי הנראה, את כל חברי החברה מפתחת הפנקס בשנת תר"ט ועד חתימתו (תרע"א). שמות 70 מן החברים האלה נתונים במסגרות מרובעות, סימן שמתו בינתיים. מספרים אלה אף כי יש בהם ענין כשהם לעצמם, אינם עשויים למלא את החסרון במספרים על ההרכב של החברה, היות ואינם קשורים בתאריכים מסוימים. יתר חשיבות יש לתעודות על קבלת חברים. בפנקס נשתמרו לנו למעלה מחמשים תעודות כאלה ולפיהן, נתקבלו במשך השנים תרכ"ו-תרס"א 135 חבר.

להערכת מצבם התרבותי של בעלי המלאכה היהודים על פי המספרים האלה מן הצורך להזכיר, שאין לזהות בדרך כלל את החותמים בשגיאות ובמסירת קולמוס עם אנאלפבתיים סתם. כרגיל מכנים בשם זה אדם שאינו יודע צורת אלף ואין לו מושג כלשהו מתרבות רוחנית, ולא כן רבים בתחום היהודי, אנשי-המון ונשים, אשר אם כי נעדרה מהם הידיעה ה„תכנית“ של כתיבה, אף על פי כן ספגו לתוכם ערכי תרבות עממית, שבכתב ושבעל פה, חומש ותהלים, עין יעקב וחובות הלבבות, קב הישר וצאינה וראינה וכו'.

בעניני קבלת חברים וזכויותיהם לא נבדלה בדרך כלל חברת החייטים בביאליסטוק מיתר החברות בנות מינה. בפנקס שלפנינו לא נשתמרו שום תקנות בנוגע לקבלת חברים, וכפי הנראה נהגו לפי הקבלה והמסורת: קבלו לחברה רק פועלים נשואים וכמובן נגד תשלום של דמי כניסה³¹). משנתקבל

²⁹ כדאי, אגב, לציין: בשנת תרל"ה חתומים ארבעת גבאי החברה כלם ב מ ס " ק.

³⁰ בלבן, Die Judenstadt von Lublin, עמ' 65; קרמר, Miesięcznik Żydowski, 1932, עמ' 289 (בילגוריי); פ. קאן, שריפטן פאר עקאנאמיק אין סטאטיסטיק I, 90 (וילנה).

³¹ בתעודות אחדות על קבלת חברים משנת תרכ"ז כתוב אמנם „וטיילק ד"ק [דמי קדימה] כפי תיקון הפנקס" (דף 8), אך בפנקס זה לא מצאתי כאמור את התקנה ונראה שקבלה היא. גם ספרים שמשו למעמים דמי כניסה (בשנות תרי"ו, תרכ"ו; פנקס דף 13, 8).

לחברה נשתווה החבר החדש בזכויותיו ליתר החברים ל"דעה ולקלפי" והחבר הפסיד את זכויותיו רק בגלל עבירה על תקנות החברה: "מי שיעבור עליו שנה תמימה ולא יסלק את נדבתו הנ"ל [הוואחער] אזי לא יניחו את שם האיש ההוא בתוך הקלפי בעת הגורל ואין לו שום התמנות בהחברה לכל דבר שבקדושה" (מתקנות שנת תר"ט, סעיף ד'). גם הפרת המשמעת גורמת לאבוד הזכויות ואחד ש"פער פיו לבלי חוק — בשנת תר"ל — וביזה את הגבאי ואת כל הקהל הקדוש בעת שהי' ספר תורת אלקים פתוחה קבל העברה מקהל חברתו לא לדעה ולא לקלפי ולא להתמנות במשך שלש שנים"³²).

הנהגת החברה ובחירת הממונים היו כמתכונת יתר החברות: "הקלפי תהי' כל שנה ושנה בחוה"מ ש"פ [של פסח] והחמשה אנשים אשר יעלו מהקלפי ראשונה המה הבוררים ולהם משפט הבכורה ושיהי' כשרים ולא פסולי עדות וכדומה. והחבורה הנ"ל המה יראו לעשות משגיחים וגבאים ונאמנים ורואי חשבונות. משגיחים ששה, גבאים ששה, נאמנים שנים, ר"ח [רואי חשבונות] שנים כתיקון כל החברות" (מתקנות שנת תר"ט, סעיף ה').

בתקנות הנ"ל משנת תר"ט מצויות עוד ידיעות על תפקידי הממונים וכן נשמרו בפנקס יותר משלשים תעודות־מנויים, משנת תר"י עד תרע"א. ננסה לעמוד כאן, לפי הידיעות האלה, על סמכותם של הממונים השונים וקיום משרותיהם עד בטול החברה.

בוררים. הבוררים הלא הם ה"חמשה אנשים אשר יעלו מהקלפי ראשונה" שנזכרו לעיל, ותפקידם היה למנות גבאים וממונים אחרים בחברה. מספרם היה אמנם 5 כמעט במשך כל ימי קיומה של החברה. רק במשך שנים אחדות (תרכ"א, תרכ"ד, תרכ"ו, תרנ"ד) עלה מספרם לששה ובשנת תרע"א ירד לשלשה. יש שמינוי הגבאים לא נעשה ע"י הבוררים לבדם אלא בצירוף רוב המנויים דחברא" (תרי"א, תרי"ג) או אפילו "בצירוף רוב אנשי החברא" (תרי"ד, תרס"ו) תמוה הדבר, שרק לפעמים רחוקות חותמים כאן הבוררים על תעודת המינוי, מה שאין כן בפנקסים אחרים. יש שבמקום הבוררים חותמים כאן הממונים (תרכ"ג) ולפעמים גם שניהם יחד (תרמ"א). הבוררים היו רשאים לבחור גם את עצמם וכך נהגו לפעמים (תרי"ח, תרי"ט).

משגיחים. המשגיחים כבר נזכרו לעיל בקשר עם הפעולה הדתית־התרבותית והסוציאלית. נראה, שכל המשרה הזאת היה בה משום חידוש, מן התקנות החדשות כפי הזמן, והתקנות משנת תר"ט מקדישות לה כמה סעיפים. הרי התקנות בלשונן:

³² חשוה לעיל עמ' 79 [10]

ז. המשגיחים הנ"ל עליהם מוטל החיוב להשגיח ולעניין על צרכי ביהכ"נ שלנו ראשית דבר לפקח על השכירות של המגיד תורה ברבים בבהכ"נ הנ"ל שלא יעדר לו שכירותו מדי שבוע בשבוע ולכל הפחות מדי חודש בחודשו וכל או"א [אחד ואחד] מן המשגיחים מחויב לגבות הוואחער בחודש אשר יפול עליו גורל, כדי לשלם כפי מכסת דמי השכירות הנ"ל.

ח. עוד מוטל על המשגיחים לפקח ולעניין על צרכי הבהכ"נ על ההכנסה שלה ועל ההוצאה כגון עצים לימות החורף ונירות ולתקן איזה בדק הבית הנ"ל וכל עניני הוצאות לכל אשר ימצא בה.

ט. גם החיוב מוטל על המשגיחים הנ"ל להשגיח ולעניין על כל הספרים והחפצים הנמצאים כעת בבהכ"נ כגון לידע כמה ספרי עשרים וארבעה נמצאים וכמה מדרשים ושאר ספרים אשר נמצאו ואשר עוד יוסיפו אי"ה וכן להשגיח שלא יאבדו מכל הנ"ל או מכל הכלים מנחושת קלל אשר הם בתוכה ואשר עוד יתוסף עליהם אי"ה. וכן להשגיח על הקופה של צדקה.

מלבד זה היה מחובתם של המשגיחים והנאמנים לטפל בעשיית חסד עם החבר במותו ולדאוג לו בעניו והליו³²א. כן אסור היה למשגיח להציע את מועמדתו לצעכמייסטר³³).

ברם כל התקנות האלה נשארו על הגייר. במשך שנים רבות לא נבחרו בכלל שום משגיחים ורק בשנים תרל"א, תרל"ב, תרל"ד אנו מוצאים משגיח אחד ובשנת תרל"ח — 2, אך בסמכות מיוחדת: „תקנה חדשה שהמשגיחים הנ"ל יש להם רשות להשגיח על כל דבר שנעשה בחברה“³⁴

גבאים. מספר הגבאים לא היה קבוע ועומד. בשנות תר"י—תרכ"ח היה מספרם בין חמשה לששה אחרי כן עד שנת תרע"א בין שנים לששה. תפקידם היה לפי תעודת המינוי משנת תר"י להשגיח „על כל הצטרפות הבהכ"נ שלנו כמבואר בקונטרס התקנות הנ"ל“. אולם בתקנות הנ"ל משנת תר"ט הוטל התפקיד על המשגיחים ולא על הגבאים. לפי התקנות הנ"ל (סעיף י"א) היה תפקידם „לחלוק כבוד לכל הראוי עליו עפ"י דעתם כגון מי ומי לעלות לתורה בשבתות וי"ט והוצאה והכנסה לתוך האה"ק [הארון הקודש] והגבהות וגלילות כנהוג“.

נאמנים. אנו מוצאים נאמנים בתעודות המינוי משנות תר"י—תרמ"ד ומספרם בין אחד לשלושה על פי רוב 2. האחד היה נאמן על פנקס. השני נאמן על כלי קודש, והשלישי נאמן על המעות. בשנת תרל"ב היה אחד „נאמן על הוועקסל שיש להחברה“. לפי התקנות משנת תר"ט (סעיף י"ב) היה תפקיד

³²א) השוה לעיל עמ' 76[7].

³³ב) השוה לעיל עמ' 74[5].

³⁴ג) המשך התקנה ראה לעיל עמ' 75[6].

הממונים „לשמור את כל התכשיטין של ספרי החברה שיהיו מונחים תחת ידם תמיד והם יביאו אותם בחגים ובשבתות הצריכים להביא אל בהכ"נ שלנו והם יקחו אותם אל ביתם תיכף אחר התפלה". כמו כן היה מתפקידם לטפל ביחד עם המשגיחים בחבר העני, החולה והנפטר. אף להם, כמו למשגיחים, לא ניתנה הרשות — לפי התקנות הנ"ל — להציע את מועמדותם לצעך מייסטר⁽³⁵⁾.

רואי חשבונות כמעט שלא היו, בניגוד לתקנות משנת תר"א. רק בשנת תרי"ט נבחרו 2, בשנת תרס"ג — 2 ובשנת תרע"א — 1.

מלבד הממונים האלה לפי התקנות נבחרה בשנת תרס"ט מעין מועצה „10 אנשים נבחרים אשר כל צרכי בית הקהל הנ"ל יתנהלו על פיהם וגם הגבאים ידרשו מעשרה אנשים הנ"ל הסכם על מעשיהם". היו גם ממונים לצרכי השעה, כגון לצורך כתיבת ספר תורה (תר"ט, תרי"ז).

פקידים של החברה נזכרים בפנקס רק שנים: המגיד תורה ברבים, שכבר נזכר לעיל⁽³⁶⁾ והשמש, שנזכר בפנקס רק פעם אחת בשנת תרס"ט בקשר עם מעילה שמעל, כנראה, בתפקידו⁽³⁷⁾.

עמדנו בפרטות על מבנה החברה ופעולותיה במשך ימי קיומה. רוב התקנות שהובאו או נזכרו כאן הן תקנות היסוד של החברה המחודשת משנת תר"ט ומיעוטן מעשר השנים שלאחריה. משנת תרי"ט עד תרע"א נשתמרו בפנקס כמעט רק תעודות על קבלת חברים ומינוי גבאים ונדבות כלים וספרים, ואין בהן שום דבר שיציין את אפיה המקצועי של חברת בעלי מלאכה. אכן השנים ההן היו כבר שנות דלדול וירידה לחברות בעלי-המלאכה וגורל זה לא פסח גם על חברת החייטים בביאליסטוק.

חברת פועלים

חברות בעלי מלאכה היו, כידוע, בעיקרן, אירגון מקצועי, שמתפקידו להגן על האינטרסים של בעל המלאכה הן לגבי ה„בעל בית“, היינו הלקוח והן לגבי שכירו הפועל. נגודי-אינטרסים אלה בין בעלי המלאכה ופועליהם הביאו עוד בימי הביניים, גם במזרח אירופה⁽³⁸⁾, לשביתות של פועלים ולייסוד חברות נבדלות שלהם, אכן באותה המסגרת של החברות קיימות. ניגודים אלה היו

(35) השוה לעיל עמ' 000.

(36) השוה לעיל עמ' 000.

(37) „השמש ר' שמואל ב"ר בצלאל שלם לבית הקהל סך מאה ר"כ עבור הס"ת שנאבד במשך

היחורו פה מוצש"ק אור ליום כ"ח מנחם אב תרס"ט."

(38) השוה J. Ptaśnik, Miasta i mieszczaństwo w Polsce, Kraków 1934 עמ' 157.

קיימים בדרך כלל גם בין בעל המלאכה והפועל היהודי ויש להניח שגם אצל הפועלים היהודים היו נסיונות של שביתות והקמת חברות נבדלות. אף כי עד היום נשתמרה לנו אלא ידיעה אחת משנת 1841, על נסיון ליסד חברת פועלים מיוחדת במינסק. הנסיון לא הצליח עקב התנגדות חברת בעלי המלאכה והקהל³⁹). לעומת זה אנו מוצאים בפנקס חברת החייטים בביאליסטוק תעודה, שלפיה התקיימה בעיר גם חברת פועלים. אלה דברי התעודה:

בדבר הטור"מ [הטענות ומענות] שהיו בין הפועלים ובין החברה חייטים בדבר הס"ת [הספר תורה] שכתבו הפועלים הנ"ל נתפשרו עם החברה הנ"ל מרצונם הטוב ובק"ג אג"ס מעכשיו על אלו האופנים היינו שהס"ת [הספר תורה] נמסר להפועלים היינו לכל המנויים שיהיו חתומים למטה בכתב הלזה ובאופן אשר לא יעשו עוד פנקס על עשיית חבורה חדשה מפועלים והתחייבו א"ע כל החתומים מטה ברמג"ת רמג"ת³⁹ א) אשר באם שיתחדש חברה חדשה ע"י הח"מ מפועלים או שנחדש את החברה פועלים שמכבר אזי מחויבים הח"מ ברמג"ת למסור הס"ת הנ"ל בחזרה ליד חברה חייטים הנ"ל וכל זמן שלא ימסרו את הס"ת אחרי שיעשו חברה מפועלים ע"י פנקס חדש יהי הס"ת הנ"ל בידינו...⁴⁰) אסורים לקרות בו כל הנ"ל נעשה בק"ג אג"ס [בקנין גמור אגב סודר]...⁴¹) בין הפועלים הח"מ ובין החברה חייטים הנ"ל ונעשה בבד"ח [בקב"ח] וכל התנאים הנ"ל הותנו בתנאי כפול וכו' וכתנאי ב"ג וב"ר [בני גד ובני ראובן] לכל הלכותיו ונעשה הכל באמת ובאמונה ובלי שום ערמה ומרמה ולראי' באו כל הפועלים עה"ח יום ד' שבעה עשר יום לח' שבט שנת חמשת אלפים ויש מאות ועשר לבריאת עולם פ"ק ביאליסטאק.

באו על התעודה הזאת ל"ט חתימות שאושרו ע"י שני עדים (אחרי יומים, ובטעות כתוב באישור ל"ב חתימות). התעודה שבפנקס איננה מקורית אלא העתקה מגוף הכתב וגם על דיוק ההעתק מעידים שני עדים (הספרא ודיינא ועוד אחד)⁴²).

התעודה שלפנינו סתומה היא לא במעט, אולם בכל זאת אפשר ללמוד ממנה כמה ידיעות חשובות. עוד לפני שנת תר"י היתה קיימת מ"כ בר" חברת פועלים. בבית הכנסת של חברת החייטים היה שמור ספר תורה שנכתב ע"י הפועלים, ואלה רצו בשנת תר"י לעשות "חבורא חדשה מפועלים" או לחדש את החברה הישנה שבטלה. בעלי המלאכה התיחסו בשלילה לתכניות אלה של הפועלים ולא רצו לחת את ספר התורה. לבסוף באו שני הצדדים להסכם שספר התורה נמסר לפועלים, אולם רק בתנאי שלא יקימו חברה חדשה. מתעוררת שאלה

39) ברפמן II. Книга Карая. גר. 1046.

39א) ראשי תיבות: "ברצח מזה גובה תחלה רצה מזה גובה תחלה" (הצרת ידורי ר' מיכל רבינוביץ).

40) שתי תיבות בלתי נקראות.

41) נמחקה תיבה.

42) "פנקס חברה, דף 17.

רצינית בנוגע להרכב חברת הפועלים, שהיתה ושעמדה להוסד, היות ובעת ההיא כבר היתה תעשיה בביאליסטוק, ואילו היתה חברה זו של פועלי תעשיה, הרי לפנינו האגודה המקצועית הראשונה ברוסיה! כדי לברר את הדבר חפשתי את שמות הפועלים החתומים על התעודה ברשימת החברים של חברת החייטים ובדיקה זו בידתה את ההשערה האחרונה: רוב החברים נכנסו אחרי כן בחברת בעלי המלאכה וסופם כבר מעיד על תחילתם, שהיו פועלי מלאכה. יש עוד לציין את האחוז הגדול של חותמי במס"ק בין הפועלים — 19 איש, ז. א. שמחצית הפועלים הנ"ל לא ידעו כתוב.

ב. טיקטין

טיקטין היא כיום עירה קטנה סמוך לביאליסטוק אולם לפני, בעוד ביאליסטוק ישוב זעיר, היתה קהלה גדולה, ו"מצודתה היתה פרושה" על כל הגליל.⁴³) בהיותי לפני שנים מספר בטיקטין, הראו לי באגף של בית הכנסת הגדול חדר תפלה שמם וחרב: כאן היה ביהכ"נ של חברת החייטים, אך את פנקסי החברה לא עלה בידי למצוא. רק בפנקס הקהל מצאתי כמה תעודות המפיעות אור גם על פנה זו של חיי הקהלה.

מלבד חברת החייטים היו, לפי ידיעותינו, בטיקטין עוד שתי חברות: חברת קצבים (זובחי זבח) ושזרים. גם בטיקטין, כמו בהרבה קהלות אחרות, נהגו מדי שנה בשנה לבחור בחוה"מ פסח בראשי הקהל ובגבאי החברות והמוסדות השונים הנתונים לפקוחו (כגון: צדקה גדולה, תלמוד תורה, בקור חולים, ביהכ"נ, ביה"מ וכו' וכו'), ובטיקטין אנו מוצאים לפרקים בתעודות-המנויים האלה של הקהל גם את ראשי הקצבים ודייניהם, כפי שאנו רואים בטבלה הבאה:

תמ"ה	תנ"א	תנ"ה	תנ"ו	תנ"ח	תס"ב	תס"ה	תס"ו	תע"ה	תע"ו	תע"ז	תע"ח	תע"ט
ראשי ור"ז	3	3	4	3								
גבאי ור"ז	3	3		3								
דייני ור"ז					4	4	4	6	5	7	5	6

מה שחשוב בטבלה שלפנינו, הוא לא רק הידיעות על שלטונות החברה והרכבם המספרי, אלא בעיקר התלות הגמורה של החברה בקהל, הבאה לידי

⁴³ עי' מאמרי "תולדות היהודים בטיקטין" ב"הצופה להכמת ישראל" XV (תרצ"א) עמ' 298—287, "סוקר", II (תרצ"ד), עמ' 39—36; וחשוה כמו"כ מאמרי "חשבונות וד"א בפולין (מפנקס טיקטין)", תרביץ VI, 222—210, 534—524.

בטוי במנוי הגבאים על ידו. לא כן היה בדרך כלל בחברות בעלי מלאכה אחרות, (ולא כן גם בחברת השזורים בטיקטין גופה): חברי החברה הם שבחרו במנהיגיה, אמנם לפעמים בהסכמת הקהל, אך גם בלעדיה.

על השזורים בטיקטין נשתמרו לנו שתי תעודות ושתיהן עוסקות בענין אחד במתן זכות ישיבה ומלאכה לשני „שמוקלרים“⁴⁴, שבאו אחד מובלודובה הקרובה והשני ממקום לא ידוע לנו, והם רוצים להתישב בטיקטין. כידוע היוותה אז כל קהלה מעין יחידה מסוגרת מבחינה כלכלית, שהגנה, ברוח ימי הבינים, על סחר המקום ותוצרתו והגבילה או גם אסרה את סחרם ומלאכתם של זרים בתחומה, אם פגעו בבני הקהלה. בתעודה האחת — התעודה היא מחוסרת תאריך ואין לקבוע בברור את זמנה⁴⁵ — מחליט הקהל בחיוב בנוגע לזכות הישיבה (נגד תשלום של כ־ה זהו לקפת הקהל) ובנוגע לזכות המלאכה הוא מחליט לבחור ב„שלחן מלא“ (פלינום) שני מנהיגים שידונו עם „הגבאים“ דחברה קדושה שמוקלרש „וכאשר יצא מפיהם כן יקום“. כידוע היתה לחברות אבטונומיה מסוימת בתוך הקהלה; ויתכן שענין לנו כאן עם מנהג רגיל, להחליט באופן זה בענינים הנוגעים גם לקהל וגם לחברה. גם בפנקס הקהלה במינסק אנו מוצאים החלטה דומה: לשלוח שני מנהיגים שידונו יחד עם גבאי החברה בענין של בעל מלאכה אשר המרה את פי הקהל⁴⁶. אכן, אין התעודה מפרשת למי היתה זכות ההכרעה בדיונים אלה אם לגבאי החברה (הרוב) או לשני מנהיגי הקהל שהיו רק מיעוט. בתעודה השניה משנת תע"ו אין הקהל נזקק לגמרי לדעתה של החברה שמוקלרש (אולי לא התקיימה אז ואולי משום שהנידון הוא בכפר סמוך ולא בעיר גופה) והוא נותן לאיש את זכות הישיבה והמלאכה, אך בתנאי שלא יעסיק בשום מלאכות אחרות. התעודה השניה יש בה ענין גם כדוגמה נאה — אף כי אין להיתפש להכללות! — לאופיה של המלאכה היהודית הכשרית בזמן ההוא. אותו שמוקלר מכין את תוצרתו ומוכרה בעצמו ולכשתרצה הרי הוא גם אופה וגם קצב, גם יינן וגם עושה שכר, וימכור שחת ושעורה ונרות ומלח ודגים מלוחים וכו'.

התעודות נתונות בזה ככתיבן ובלשונן:

⁴⁴ מסולנית Szmuklerz, שוֹנֶר.

⁴⁵ התעודה פותחת דף (קבט[קטז] ע"ב). התעודה שלפניה ברף הקודם היא משנת תנ"א, התעודה שלאחריה משנת תקכ"ה, אולם לאחרי זו באות תעודות משנות תס"ו, תס"ח, ת"ע וכו' נראה, שגם התעודה שלנו היא משנות החמשים או הששים (לפי המנין העברי).

⁴⁶ ברפמן, Кнута Karata, II, 445.

א.

הנעלה כהר"ר יעקב בהר"ר יהודה מק"ק זבלודאו יצ"ו נגש לפנינו בשלחן מלא בהצע"ד [בהצעת דברים] ובבקשתו והתחננו לקבל אותו לדור פה קהלתנו יצ"ו כאשר האריך שיחו ומעניתי לפנינו. וכי ידענו את האיש ואת שיחו כי הוא תם וישר מעודו עד היום הזה ע"כ הסכמנו שיהי' להר"ר יעקב הנ"ל חזקת עירנו' פה קהלתנו יצ"ו ונתן לקופ' הקהל חמשה עשר זהו' מיד ועוד סך עשרה מחויב ליתן. ובענין הנהגתו במלאכתו מלאכת שמוקלריי הסכמנו שישבו שני מנהיגי' הקהל יצ"ו אשר יהיו נבחרים מאתנו בשלחן מלא עם הגבאי' דחברה קדושה שמוקלרש וכאשר יצא מפיהם כן יקום להתנהג בענין המלאכה הנ"ל, כ"ד לתוקף ועוז מעשה הקהל יצ"ו בשלחן מלא בחדר הקהל יצ"ו. (פנקס טיקטין דף קכ"ט [קס"ז] ע"א).

ב.

היום יום ו' ט"ו טבת תע"א לפ"ק בא הנעלה כהר"ר יצחק אייזיק שמוקלר בר' נח והצע"ד [הצעת דבריו] בפני האלוף' רוזני' בשלחן מלא וקדוש אשר נפשו חשקה לשבת להחזיק חנויות בייעדוואבני⁴⁷ ולעסוק במלאכת שמוקלר והאריך למעניתו. וזאת אשר יצא מפי קודש האלוף' הרוזני' בשלחן מלא אחר השבועה שנשבע פה קהלתנו יצ"ו בפארץ (?) ⁴⁷א) בס"ת [בספר תורה] בורועו לאשר ולקיים האופני' האלו שאסור עליו עפ"י שבועתו הנ"ל להיות לו או לשום ב"ב [בעל בית] בכפר הנ"ל שום וויניצא⁴⁸, וויין הויז⁴⁹ וברייא הויז⁵⁰) לא לבדו ולא ע"י שותף בשום ענין ולא להי' בשום שכיר' הארנדא⁵¹ בכפר הנ"ל בשום ענין ולא לעסוק באפי' וקצבות כלל וכלל ולא להי' ברשותו למכור הייא⁵² והאבער⁵³ ונרות ומלח והערינג⁵⁴ ולא למכור טיטון⁵⁵ בכל ימי השבוע חוץ ביום א' שחוא יומא דשוקא. ובימי החול בלתי יומא דשוקא רשאי למכור על ליטרא ליהודי ולא לערילי'. וכל הנ"ל אסור עליו הן בעצמו הן ע"י שום שותפו'. אך שיעסק לו הר"ר אייזיק הנ"ל מלאכתו מלאכת שמוקלריי ולעסוק בחנויות כל הימי' הוא ובניו ובאופן שיהי' מוכשרי' מעשיהם לפי עיני רוזני הקהל יצ"ו. ועל איזה ענין ומחי' שיהי' איזה סכסוך לבד מחי' החנות ומלאכה הנ"ל יקוב הדין עפ"י פירש שיפרשו האלוף' רוזני הקהל יצ"ו לפי העת ולפי הענין (פנקס טיקטין דף נ"א [פ"א] ע"ב).

⁴⁷ Jedwabno, שם כפר, כעת עירה.

⁴⁸ אולי בפארק=בפני אלוף ראשי קהל (הערת ר"מ רבינוביץ).

⁴⁹ Winnica, בפולנית ישנה בית משרפות יי"ש.

⁵⁰ בית חיין.

⁵¹ Brauhaus, בית מבשל שכר.

⁵² חכירה.

⁵³ שיעור.

⁵⁴ דגים מלוחים.

⁵⁵ Tytoń, Tytuń, טבק לעישון במקטרות ולהרחת.

ג. זבלודובה

וזבלודובה — אף היא עירה קטנה בקרבת טיקטין וביאליסטוק — זכתה בשעתה למקצת פרסום בספרות ההיסטורית שלנו בגלל המלחמה שהתנהלה במאה הי"ז בין הורדונה וטיקטין על ישובי הגליל, שזבלודובה היתה כנראה הגדולה שבהם, וכן גם בגלל בית הכנסת הנאה שלה⁵⁶). עוד בשנות 1681-88 מתאוננים העירונים בזבלודובה שהיהודים לקחו מהם את „המזיגה, את המסחר וכל המלאכות“⁵⁷). הגיעה לידינו רק תעודה אחת משנת תקי"ב (1752) בפנקס הקהל שיש לה ערך לתולדות חברות בעלי מלאכה בעירה, והיא:

ע"ד קטטות ומריבות שהי' בין האלופי' חברה חייטי' וקירזנר⁵⁸) כשהיו יחד כפי תוקף הכתב מהאלופי' ראשי' ומנהיגי' דפק"ק יצ"ו ונתרבו ביניהם המחלוקת היאומן כי יכול לספר ובקשו מאתנו הקהל ח"מ לעשות לשתי חברות. כהיר' עשינו אנחנו ח"מ למען ישיקט הריב ולמען השלום עפ"י אופני' דלמטה וזאת אשר יצא מאתנו שהבה"כ שלמעלה שהי' שייך לשתי החברות ניתן הבה"כ הנ"ל להחברה קירזנר לבדם עם הארון הק' והשולחן ולהם כל יפוי כח ליקח ס"ת מבה"כ ולקרא שם דהיינו בבית הכנסת שלמעלה שלצד צפון בשבת' וימי' טובי' ברי"ה [בראש השנה] ובי"ב [וביום כפור] וה"ר [והושענא רבא] בלי שום מוחה ומעכב בעולם רק שמחויבים להעמיד קורא הגון ולעשות לארון הק' פרוכת כנהוג ומענטליך⁵⁹) ושלא ידברו דברי' בשלי' ופשיטא שלא יתקוטטו בשעת קריאת התורה. ויקבלו ראש החברה כפי רצונם שיהי' דיין בחבר' ושני ראשי' יהי' מהחבר' הנ"ל. וכשיהי' לאחד מהחברה הנ"ל איזה דין מחויב לבא לפני אלופי' ראשי' שבתוך החברה. ואינם ראשי' לקבל בחברה הנ"ל שום חייט ופשיטא אדם מה שחוץ לחבר' זולת כהן ולוי ראשי' לקבל אף מחוץ לחברה. ובנידון מלאכת קירזנריי ואונטר נאין עם פוטר⁶⁰) יתנהגו כפי התקנות הקודמי'. וכבר סילקו אלופי' החבר' הנ"ל כל דמי חזקה מבה"כ הנ"ל עד פ"א [פרוטה אחרונה], רק שמחוייבי' ליתן בכל שנה ושנה חמשה זהו' פו' להקהל ויתחילו ליתן החמשה זהו' מר"ח סיון תקיוד גימל לפ"ק. וכל התיקון בה"כ הנ"ל חל האלופי' החברה הנ"ל. והחוב המגיע על החייטי' ועל האלופי' החברה הנ"ל מה שמחוייבי' ליתן לערלי' אינם מחוייבי' כל החברה הנ"ל

⁵⁶) השוה Еврейская Энциклопедія, VII, 618 (שם גם ביבליוגרפיה) ועיין עוד: דובנוב, וד"א בפולין וייחוסו אל הקהלות, ספר היובל לנ. סוקולוב, ורשה תרס"ד, עמ' 261—250; הנ"ל, תעודות וד"א, Еврейская Старина, 1912, עמ' 459—453, 186—178, 84—70; היילסרין, תולדות היהודים בטיקטין, הצופה לחכמת ישראל, XV, 291 ואילך; ש. אסף, בתי הדין וסדריהם, עמ' 120—115; הנ"ל, מפנקס זבלודובה קרית ספר I, עמ' 317—307.

⁵⁷) Археографическій Сборникъ, VII, 375 (עפ"י 1251, Регесты и надписи II).

⁵⁸) מפולנית Kuśnierz, פדואי, תופר בגדי שער.

⁵⁹) מטפחות (לספר תורה).

⁶⁰) תפירת בטנה של שער.

ליתן רק ארבעה זהו' טו"ג פו' מדי שנה בשנה ולא יותר. והמותר חל על החברה חייטי'. וכל תוקף ועוז מהבה"כ הנ"ל יהי' להאלופי' הנ"ל עד עולם ושום קהל וב"ד וראש לא יזדקק בנידון הנ"ל. כל הנ"ל נעשה באסיפת הקהל ובהסכמות כלם ושני החברו' הנ"ל וברצון שלא באונס והכרח כלל ובקג"ס ולראי' באנו עה"ח היו' יו' ג' ח"י אייר ל"ג למב"י תקי"ד בית לפ"ק.

וכל תוקף ועוז להאלו' הח' קירזנר הנ"ל אף לקרו' בכל שבוע ושבוע בתמידות בבה"כ בלי שום מוחה בעולם.

(שבע חתימות מנהיגי הקהלה) ⁶¹

התעודה שלמעלה תעודת הוי היא בעיקר. קטטות ומריבות, עפ"י רוב בגלל עלילות, היו מצויות בימים ההם בחברות רבות ולא רק של בעלי מלאכה. אולם יש בתעודה גם כמה פרטים מאלפים אחרים: תלות החברה בקהל, הקובע את עניניה ומקנה כוח-שיפוט לראשי החברה; החוב לערלים, שזוכר בתעודה, נראה שהמכוון הוא לצעך הלא-יהודי, שכידוע נלחם במלאכה היהודית ויש שבעלי המלאכה היהודים היו מתפשרים עם הצעך על תשלום שנתי מסוים. יש להוסיף, שזובלודובה היתה עירה קטנה — בשנת 1766 מנתה 831 יהודים ⁶² — ומציאות חברת בעלי מלאכה בתוכה, שנתפלגה אחרי כן לשתי חברות, יש בה כדי להעיד על התפשטות הגדולה של החברות האלה ורביין בכל עיר ועירה יהודית.

⁶¹ פנקס זובלודובה דף רל"ה ע"ב. אחרי התעודה הזאת רשומים הדברים האלה: "בדבר המבואר לעיל שיש להחברה כל יפוי כח ורשות לקרות בבי"ה בתמידות באם שיעברו החברו' הנ"ל מלקרוא בבי"ה אף פעם א' או אינם רשאי' לקרוא בס"ת בב"ה עד עולם. כל הנ"ל על' במוסכם אלופי' הקהל ולראי' חתמתי בפקודת הקהל היו' יו' ה' ה' סיון תקי"ד בית לפ"ק חיים בהר"פ.

⁶² מ. ב. 618, VI Bbp. Enus.